

ქართული ხალხური საკარნავალო რიტუალები თურქეთის რესპუბლიკის ეთნიკურ ქართველთა შორის

ცნობილია, რომ ტრადიციული ქართული ხალხური საკარნავალო რიტუალები, რომელთაც ეთნოგრაფები კრებითი სახელით — „ბერიკაობა-ყეენობა“ — ვიხსენიებთ, დამახასიათებელია მთელი საქართველოსათვის.

საქართველოს ამა თუ იმ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მხარეს ხალხურ კარნავალთა აღნიშვნის თავისი კონკრეტული თარიღი და ფორმა ჰქონდა.

საკარნავალო რიტუალთა ძირითად არსად მიჩნეულია არქაული ხანის მსოფლალქმისათვის ნიშნეული ელემენტები: რწმენა მოკვდავ-აღდგენად ღვთაებათა შესახებ, ხოლო რიტუალთა მთავარი იდეა მიმართულია ბუნების ძალთა აღორძინებისაკენ. ამიტომაც საკარნავალო რიტუალთა ერთი ნაწილი ადრესაგაზაფხულო დღეობათა ციკლშიცაა მოქცეული. აქ იგულისხმება ის რიტუალები, რომლებიც ყველიერის კვირაში სრულდებოდა. ზოგიერთ მხარეში ხალხური საკარნავალო რიტუალები ზამთრობითაც აღინიშნებოდა, ქრისტეშობისა და ახალიწლის დღესასწაულებზე, ზოგან კი — ზაფხულობითაც, შუამთობისა/„მარიობის“ დღეობებზე.

ბერიკაობა-ყეენობის არსი, გავრცელების არეალი და გენზისი მუდამ იყო ქართველ ეთნოლოგთა კვლევის სფერო. ამ თემატიკის კვლევის საქმეში განსაკუთრებული წვლილი ცნობილ ეთნოლოგს — ჯულიეტა რუხაძეს — მიუძღვის. ჯულიეტა რუხაძემ რამდენიმე მონოგრაფია თუ ცალკეული სტატია მიუძღვნა ამ პრობლემას. მან დეტალურად შეისწავლა და გააანალიზა ქართული ხალხური საკარნავალო სისტემა. მეცნიერის მიერ გამოტანილი დასკვნები

ეფუძნება მდიდარ ემპირიულ მასალასა და მრავალფეროვან საისტორიო წყაროებს (რუხაძე 1999, რუხაძე 2007 და სხვ.).

სამწუხაროდ, ჯულიეტა რუხაძეს ხელთ არ ჰქონდა თურქეთის რესპუბლიკაში მოქცეული ქართული მხარეების ეთნოგრაფიული მასალა, რადგანაც ტაო-კლარჯეთში ეთნოგრაფიული ექსპედიციების ჩატარების საშუალება მხოლოდ 1990-იანი წლებიდან მოგვეცა ქართველ მეცნიერებს.

ჩემი დაინტერესება თურქეთის ქართველთა ყოფითა და ცხოვრებით დაიწყო 2000-იანი წლებიდან. ქალბატონმა ჯულიეტა რუხაძემ მომიწონა გადანყვეტილება და მირჩია, რომ ყურადღება ბერიკაობა-ყეენობის ელემენტებისთვისაც მიმექცია. გავიდა ათწლეულები და ჩემს მიერ ტაო-კლარჯეთში შეკრებილმა ეთნოგრაფიულმა მასალამაც დაადასტურა, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო რომ ჯულიეტა რუხაძის ყოველი ნაშრომი და რომ მის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებათა და დასკვნათა განზოგადება თურქეთის ქართველთა ბერობანასა თუ ფადიკოს/ფატიკოს/ფათიკოს რიტუალებზეც შეიძლებოდა და ეს ახლად მოძიებული მასალა ბუნებრივად ექცეოდა ერთიან ქართულ ხალხურ საკარნავალო სისტემაში.

ტაო-კლარჯეთისა თუ თურქეთის ცენტრალური და შავიზღვისპირეთის რეგიონების ეთნიკურ ქართველთა დასახლებების კვლევისას (2006-2019 წწ.) გამოვლინდა მეტად საყურადღებო ადგილობრივი ვარიაციები ქართული ხალხური საკარნავალო სისტემისა. სავლელ ეთნოგრაფიული კვლევით მოპოვებული ჩანაწერები თანდათანობით გამდიდრდა ფოტო და ვიდეო მასალითაც. ინფორმაციის შეჯერების, თემატურად დალაგების, დეტალებისა თუ კომპონენტების გამოკვეთისა და სრული იერსახის რეკონსტრუქციის შედეგად წარმოჩინდა ერთიანი სტრუქტურა, რითაც დადასტურდა, რომ თურქეთის ქართველთა ხალხური კარნავალები განუყოფელი ნაწილია საერთო ქართული ბერიკაობა-ყეენობისა. გამოვლინდა, რომ თურქეთელ ქართველთა ხალხური კარნავალი ყველა ძირითადი ნიშნის მიხედვით მოდის ერთიანი კულტურის

ნიალიდან და, ამავე დროს, ხასიათდება კონკრეტული ლოკალური თავისებურებებითაც, რაც განპირობებულია ადგილობრივი კულტურულ-სამეურნეო ტიპით, ოსმალეთის იმპერიისა და თურქეთის რესპუბლიკის კანონმდებლობის სისტემაში ხანგრძლივი ცხოვრებითა და ისლამური რელიგიის თავისებურებებით.

აღსანიშნავია, რომ ისტორიულ ტაო-კლარჯეთში საკარნავალო ციკლის დღეობა-რიტუალები ნელინადში ორჯერ სრულდებოდა: ზამთრობით და ზაფხულობით. ჯერ კიდევ მეოცე საუკუნის მიწურულამდე ბერიკაობა-ყუენობის ადგილობრივი ფორმები გავრცელებული იყო ეთნიკურ ქართველთა ისტორიული განსახლების მთელ არეალში. თანამედროვე ადმინისტრაციული დაყოფით ეს არის დღევანდელი ართვინისა და ნაწილობრივ არზრუმის რეგიონები, სადაც ამჟამადაც ბევრ ეთნიკურ ქართულ დასახლებაში ეს დღეობა-რიტუალები ჯერ კიდევ ცოცხალი და მოქმედა. სხვა ისტორიული ქართული მხარეების ასიმილირებულ მოსახლეობაში კი ქართულ ხალხურ კარნავალთა ტრადიცია დაკარგულია (კოლა, არტაანი, თორთუმი, სპერი...) (გუჯეჯიანი 2013, გუჯეჯიანი 2014-ა, გუჯეჯიანი 2014-ბ, გუჯეჯიანი 2015-ა, გუჯეჯიანი 2015-ბ).

თურქეთის რესპუბლიკის ქართველთა ყოფაში რამდენიმე ქართული ხალხური დღესასწაული და რიტუალი დღესაც ცოცხალია (ძველით ახალიწელი, მარიობა/მუამთობა, გარგნობა/გარეგნობა, ზიარეთობა, ბულების/ხარების ჭედობა...). ზოგან დღეობების ფრაგმენტებიღაა შემონახული, ზოგან კი სახეცვლილი ფორმები გვხვდება. ამათგან ყველაზე მასშტაბური დღესასწაულია მარიობა/მუამთობა, რომელიც ავთენტური სახისაა იქ, სადაც დღეობა ხალხური მენეჯმენტით იმართება ამა თუ იმ სოფლის აგარაში („იაილა“), ტრადიციულად ამ მიზნისათვის გამოყოფილ ადგილზე. სამწუხაროდ, რამდენიმეგან ადმინისტრაციის ჩარევით ხალხური დღეობა ფესტივალად ფორმირდა და ასეთ ადგილებში დღეობას ავთენტური იერსახე დაკარგული აქვს. მაგალითად, ასეთია სათავის „ფესტივალი“ იმერხევში (გუჯეჯიანი 2013; გუჯეჯიანი 2015).

საყურადღებოა, რომ ყველა დღეობა და რიტუალი, რაც ცოცხალია, ტაო-კლარჯელ ქართველთა ეთნიკური იდენტობის მნიშვნელოვან მახასიათებლად გვევლინება (ჩუჯეჯიანი 2016).

თანამედროვე ეთნოგრაფიული მასალით, ბერიკაობის წესი თურქეთის ქართველთა შორის ცალკე დღეობა არ არის. ის ნაწილია ძველით ახალი წლისა და მარიობის/შუამთობის დღესასწაულებისა. აღინიშნება ყველგან, სადაც კი ქართველები ჯერ კიდევ ზამთრობითაც ცხოვრობენ. ამასთანავე, აღსანიშნავია, რომ ხალხურ კარნავალთა გავრცელების გეოგრაფიული არეალი თურქეთის ქართველთა შორის საკმაოდ ვრცელია და ტაო-კლარჯული ბერიკაობის ერთი ვარიანტი, რომელიც იმართება ზაფხულობით „შუამთობის“/„მარიობის“ დღეობაზე, სცილდება ტაო-კლარჯეთის ტერიტორიას და აღინიშნება მისგან დიდი მანძილით დაცილებულ მხარეშიც — მარმარილოს ზღვის რეგიონის ქართველებით დასახლებულ რამდენიმე რაიონსა და სოფელში. მაგალითად, ამ რიტუალს ბოლო დრომდე აღნიშნავდნენ ბურსის რეგიონის ინეგოლის რაიონის ეთნიკურად ქართულ სოფლებში, სადაც ცხოვრობენ მუჰაჯირთა შთამომავლები (1880-იანი წლებიდან მოყოლებული). იმავე ბურსის რეგიონის ყარაჯაბეის რაიონის სოფელ ბოლაზქოიში კი მარიობას აღნიშნავენ XX საუკუნის 60-იანი წლებში იმერხევიდან (ართვინის რეგიონი) მიგრირებული ქართველები. ამ მხარეების ქართველები ბერობანას ასრულებენ შუამთობის დღესასწაულზე ამაჟამადაც. ცხადია, რიტუალები სრულდება ნაწილობრივ ტრანსფორმირებული ფორმით და გამოირჩევა სინკრეტული ელემენტების სიუხვით.

ბოლო წლების განმავლობაში თურქეთის რესპუბლიკის ეთნიკურ ქართველთა შორის საფუძველი ჩაეყარა მეტად მნიშვნელოვან ნოვაციას: დაწესდა 26 მაისისადმი — საქართველოს დამოუკიდებლობის დღისადმი — მიძღვნილი სახალხო დღესასწაული სახელად „ქართული ზეიმი“. ზეიმს აქვს ღია ცის ქვეშ დიდი თავყრილობის სახე, იმართება თურქეთის ქართველთა კომპაქტური განსახლების რომელიმე რაიონის ტერიტორიაზე, სპეციალუ-

რად მოძიებულ ვრცელ მინდორში პიკნიკის ფორმით. დღეობის გამართვის ნებართვას იძლევა ადგილობრივი ადმინისტრაცია. ამ ახალ დღესასწაულზე იკრიბებიან თურქეთის ქართველები როგორც ტაო-კლარჯეთიდან, ასევე, მარმარილოსა და შავიზღვისპირეთის რეგიონებიდან. დღეობაზე გაშლიან ქართულ სუფრას — ადგილობრივი ქართული ტრადიციული კერძებით; ასრულებენ ქართულ ცეკვებს, მღერიან ქართულს სიმღერებს და აღსანიშნავია, რომ ყოველ ზეიმზე ინეგოლეელი ქართველები გაითამაშებენ „ბერობანას“ და „ფადიკოს“ ვარიაციებსაც, რასაც მაყურებელთა მხრიდან დიდი აჟიოტაჟი მოჰყვება და საერთო მხიარულება პიკს აღწევს.

რა ჰქვია საკარნავალო ციკლისა და შინაარსის რიტუალთა ჯგუფს თურქეთის ქართველთა შორის?

საკარნავალო რიტუალებს ისტორიულ ტაო-კლარჯეთში, მსგავსად აჭარისა, „ბერობანა“ ან „ბერობიე“ ეწოდება, მისი ერთი რიტუალის სახელად კი გვხვდება „ფადიკოს/ფატიკოს/ფათიკოს თამაშიც“. ამ უკანასკნელს ზოგი „ფადიკოდ“ წარმოთქვამს, ზოგი მთხრობელიც — ფატიკოდ, ზოგიც — „ფათიკოდ“. ხოლო მურღულის, ებრიკისა და დევსქელის ხეობებში შემოგვრჩა საახალწლო საკარნავალო რიტუალი სახეწოდებით - გურიელა“/„კურიელა/„კვირიელა“. სავარაუდოა, რომ ეს რიტუალი ადრე სხვა მხარეებშიც იყო, მაგრამ თანდათანობით გაქრა თაობათა ცვლის მიზეზით. კვლევა-ძიება ამ მიმართულებით გასაგრძელებელია, სამწუხაროდ, შემაფერხა პანდემიამ.

ანუ, ტაო-კლარჯეთსა და მარმარილოს ზღვის რეგიონის სხვადასხვა რაიონსა და სოფელში მცხოვრები ქართველების ამ ტიპის რიტუალს/თამაშობას ჰქვია „ბერობანა“, „ბერობიე“, „ფადიკო“, „ფატიკო“, „ფათიკო“, „ფათიეს თამაში“, „გურიელა“/„კურიელა“/„კვირიელა“.

საახალწლო ბერობანა, ფადიკო/ფათიკო, გურიელა“/ „კურიელა“

ძველით ახალი წლის საზეიმოდ აღნიშვნის ტრადიცია ჯერ კიდევ შემონახულია მთელ ისტორიულ ნიგალში, სადაც კი ქართული იდენტობა და ენა ცოცხალია (ახალდაბა, ადაგული, ებრიკა, დევსქელის ხეობა, ბაგინისწყლის ხეობაში, შუახევი, ხატილა, ქართლა, თხილაძე, ომანა, ორჯი, ხება, ქვემო მარადიდი, კატაფხიას ხეობა, მურღულის ხეობა), აგრეთვე, მთელ იმერხევსა და ზემო მაჭახელში. დღეობა დასტურდება ისტორიულ ტაოშიც, პარხლისწყლის ხეობის ეთნიკურად ქართულ სოფლებში (ქობაის თემი, ბალხის თემი, ხევაის თემი).

ჩვენი დროისათვის ძველით ახალი წლის დღეობის აღნიშვნის ტრადიცია ცხოვრების განუყოფელია ნაწილია შუახნის ასაკისა და ხანდაზმული ადამიანებისათვის. სამწუხაროდ, დღეობა თანდათანობით წყვეტს არსებობას, რადგანაც სოფლის ახალგაზრდობა ზამთრობით, ძირითადად, ბარად იმყოფება, თუმცა ამ ბოლო ხანებში ეს ტრადიცია აღორძინდა შუახევის თემში ქართველ ეთნოლოგთა მხარდაჭერით (როინ მაღაყმაძე) და აჭარის ტელევიზიამ გადაცემაც მოამზადა.

ცნობილია, რომ ახალი წლის დღესასწაულის არსსა და მსვლელობას საქართველოს ყველა მხარეში უნივერსალური ნიშნები აქვს. ისტორიულ ტაო-კლარჯეთში არსებული წესიც ზოგადქართული ტრადიციის ნაწილია, მაგრამ, საყურადღებოა, რომ იქ დასტურდება დღეობის მეტად საინტერესო და უნიკალური ელემენტებიც, რომლებშიც საკარნავალო სიუჟეტები (ბერიკაობის ადგილობრივი ფორმები) და ალილოს ტრადიციისათვის ნიშნეული ფრაგმენტები იკვეთება, თანმხლები მუსიკალური ფონითა (საგალობელი „გურიელა“/„კურიელა“/კვირიელა“) და საკარნავალო მოტივებით.

ტაო-კლარჯელი ქართველები ახალ წელს ძველი სტილით პირველ, ანუ, ახალი სტილით 14 იანვარს ზეიმობენ. ისინი მკვეთრად ასხვავებენ ძველით ახალ წელს თანამედროვე კალენდრის

1 იანვრის ახალი წლისაგან. 1 იანვარს „ილბაშ“-ს (თურქულად „წელიწადის თავს“) უწოდებენ და კომენტარსაც ურთავენ, „ეს ჩვენებურაი არ არის, თურქულია“. აკონკრეტებენ, რომ „პირველი იანვარი ილბაშია, თურქულია, ჩვენი ახალი წელი ენ წინ იყო, ახლა 14 იანვარს არის“. ეს საერთო ნიშანია ყველა მხარისათვის. არსებობს მეორე სერთო მახასიათებელიც: ახალი წლისათვის საგულდაგულოდ ემზადებიან. მზადება გამოიხატება შესაბამისი სადღესასწაულო-სარიტუალო საკვების მომზადებასა და მეკვლის მოძიებაში. გამოკვეთილია მესამე საერთო ნიშანიც: სადღესასწაულო ციკლი იწყება 13 იანვრის სალამოს და 2-3 დღე გრძელდება (გუჯეჯიანი 2013, გუჯეჯიანი, 2014-ა).

საახალწლო რიტუალის ძირითადი ნიშნები: სადღესასწაულო საკვები, სარიტუალო სინი/გობი/ხონჩა, საშინაო მეკვლის არსებობა, ლოცვის რიტუალი (ბუნებრივია, მუსლიმური არსით); საშინაო მეკვლის მიერ ახალიწლის მილოცვა სამეურნეო ნაგებობებისა და ეზო-კარმიდამოსათვის, მათ შორის შინაური საქონლისა და ფრინველისათვის; წინასწარ შერჩეული საგარეო მეკვლის მოწვევა სისხამ დილით; მეკვლის შერჩევისას მამაკაცის უპირატესობა და სხვ. ცნობილია, რომ მსგავსი ელემენტები ახასიათებს საქართველოს ყველა მხარის საახალწლო რიტუალებსაც.

საშინაო მეკვლის მიერ ოჯახისთვის კეთილი ფეხის დაბედეებისა და საგარეო მეკვლის მობრძანების შემდეგ, სოფლის მოსახლეობა იწყებს მეზობლებთან სტუმრობას, სალამო ხანს კი იკრიბებიან რომელიმე ოჯახში. ანუ, გამოკვეთილია კიდევ ერთი ზოგადქართული მოტივი: დღეობის შინ აღნიშვნის შემდეგ, მთელი სოფელი და ხშირად მეზობელ სოფელთა ჯგუფებიც ერთად ზეიმობდნენ ახალიწლის დადგომას.

ყველა მხარის ქართველები აღნიშნავენ, რომ ძველით ახალი წლის დღესასწაულზე სრულდებოდა სიმღერები, ფერხულები. ეს ელემენტიც ზოგადქართულია, ყველა მხარეს საახალწლოდ სხვადასხვა სიმღერა, ცეკვა და საგალობელი ახასიათებდა.

ცნობილია, ისტორიული ტაო-კლარჯეთის ქართველ მო-

სახლეობაში მდიდარი ეთნომუსიკალური მასალა არსებობს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ზემო მაჭახლური მუსიკალური ფოლკლორი, სადაც ქართული პოლიფონიაც ავთენტური სახით ცოცხლობს, სხვაგან კი, ძირითადად, ერთხმიანი სიმღერებია შემონახული. ეთნოგრაფიული მასალით, საახალწლოდ, ტრადიციულად, სხვადასხვა სიმღერები და ფერხულები სრულდებოდა და სადღესასწაულო ციკლი საკარნავალო ელემენტებითაც იყო გაჯერებული: „ახალწელ ფერხული ვიცოდით. ძუელად ბევრს ვისამებდით, გაღმა-გამოღმა სოფლები ერთად ვიყავით, დევსქელ გევდოდით, ისინიც მევდოდნენ, ერთად მევეყრებოდით, ვიმღერებდით „(სოფელი პეტრული, ებრიკას თემი). (გუჯეჯიანი 2013, გუჯეჯიანი 2015-ა, გუჯეჯიანი 2015-ბ).

ქვემოთ მომყავს რამდენიმე კონკრეტული მაგალითი ამ თუ იმ მხარის საახალწლო რიტუალებისა:

ისტორიული ტაოს პარხლისწყლის ხეობის ქართველთა საახალწლო რიტუალი შემდეგი სახისა იყო: „ახალ წელს მოვიდოდნენ, ერთად მევეყრებოდით, ფერხული ვიცოდით. ჩვენი ახალი წელი ათ და ხუთ დღით მერე მოდიოდა, ახლა დაიკარქა. ახლა იღბაშია, არაფერს არ ვაკეთებთ. ძუელად კარგი იყო. გაღმა-გამოღმა ქობაი ერთად ვიყავით, მე მოვესწარი, ყველა ერთად იყო ასსამოცი კვამლი. ჩემზე უნინ ძაან ბევრი იყვნეს“ — დანანებით აღნიშნავდნენ მთხრობელები.

დღეისათვის ასეთი რიტუალები აღარ სრულდება, ვინაიდან ქობაისწყლის ხეობის სოფელთა დიდი ნაწილი ზამთრობით იცლება მოსახლეობისაგან. სოფლად დარჩენილ მცირე ნაწილში კი ეს ტრადიცია უკვე გაქრობის პირასაა.

ებრიკას თემის საახალწლო რიტუალი:

„ახალწელსა ვსამობდით, ვმღეროდით, დელიხორომი, დუზხორომი, რგვალად საამობდნენ. დელი ხორომს ახალგაზრდები ისამებდნენ, ჩვენ კაცები - დუზხორომს. ახალი წელ კაცები მოიარდნენ სახლებს, გურიელას იქმოდნენ. მურ ნიისვამენ, თხის ტყავიდან ქუდს გეიხდის, ქალების წინდიდან თვალებს ამოჭრავს,

არ მიცნანო. ერთ თანეც ქალი ეახლოსა. ქურთების ქალია ის. შენ ნახვალ ახლა, იმ ქალს სტაცებ ხელს, კაცები მოვლენ, ხელი რატომ მოდეთ. გაიქცევა, გამოეკიდებიან უკან. ბამბით ძუძუებს უკეთებენ ქალს. კაბა მუხლებამდე ეცვა და ნასკები ეცვა. ვმღეროდით;

ოო, გურიელა,

გამოდეთი კარში. თუ არ გამოხვალ,

გუუფისავ კარზე.

აშინებდნენ, ვინც კარი არ გააღოს, თუ შექერი მიეცი, მაშინ - არა. დალოცებდნენ იმ კაცსა. ღმერთმა კარგად მოგასწრიას ახალიწელიო. ასე ჩამოიარდნენ ყველა სახლს. აქედან პეტრულში გავიდოდნენ, დევსქელშიც გავდოდნენ, ორი საათია ფეხით. ნახევარი ბერი ეახლებოდნენ ბიჭებს. გურიელა ხებერ მისცემდნენ, მოვალთო. სიმღერაა გურიელა. ამ ჯგუფს გედევხვეოდნენ, ეს იყო საღამოს. იარებოდნენ ღამე დილამდე რამე. რასაც მისცემენ, იმას მოყრიან. მერე ყველა ერთად მოიყრებოდა და შეჭამდნენ. ისამებდნენ“.

მურლულის ხეობის საახალწლო რიტუალი:

„13-ს საღამო მოვიდოდა ახალი წელი, ქათმებ ვიპარდით ტყუილად, ახალი რზალი, ახალი სიზე. რაცხა ტუჩებზე ვიკეთებდით. მურს წევსმევდით სახეზე მოზრდილები, ბიჭები, ამას ყველა იზამდა. ერთ თანე ბიჭს გოგოს ტანსაცმელს ჩააცმევდნენ, გარგნებს გავაკეთებდით შლანგებისგან, 4 ბიჭი გარგნებს დაიჭირავდა, მურს წაისმევდა, იმ გოგოს დამცველები არიან. ვინცხა გოგოს გააქცევდა, იმას ვცემდით. გოგოს ვინც გაიტყუებდა, ძალით მიჰყავდა, იმ ბიჭს მივდევდით საცემნელად. საღამოს დავიფანტოდით. საღამოს მკლავები დავიჭირებდით ყველა ერთად და მივდიოდით სიმღერით კარდაკარ. სახლებში ჩამოვივლიდით, ვიმღერავდით, მოგვცემდნენ ერბოს:

- ელე-მელეი, გამოიხედეი კარში,

- არ გამოიხედავ, ნავალთ სხვა კარში...

რაცხას მოგვცემდნენ: კვერცხი, კაკალი, თხილი, ერბო, ყველი. მოვკრებდით. ღამე 11-ის მერე გაზის ნათურებით ვანათებდით,

კვარსაც დეიჭირებდნენ. დეილეოდა სახლები, ერთ სახლში მევი-
ყრებოდით, იმას ვჭამდით“.

„ახალ წელს რე ზამდე ძროხის კუდეები იყო, იმას ურტყამდნენ.
ნიღბები იყო, ძროხის ტყავიდან გამოჭრილი. სიმინდის გალებს გე-
იტყებდნენ, 4-5 „ყადი“ იქნებოდა, ძროხის ეჟვანს ჩამოიკიდებდნენ
„ყადების“, ხმა იყოსო. ჩამეიარდნენ კარდაგარ. საჭმელს მისცემდ-
ნენ. რამდენიმე დღის მერე შეჭამდნენ, ფული რო შეგროვებოდა,
იმას გაინანილებდნენ „ყადი“ და „გოგოდ“ ჩაცმული“ (მურღულის
ხეობა). (გუეჯეჯიანი 2013, გუჯეჯიანი 2014, გუჯეჯიანი 2015).

ზემოთ აღწერილ რიტუალებში სრულიად თვალსაჩინოდ მო-
ჩანს ბერიკაობის ნაირსახეობა — „ბერობანასა“ და „ფადიკოს
თამამის“ სახით. საინტერესოა ისიც, რომ აქ ადგილობრივი ობიექ-
ტური მოცემულობის გამო ფიგურირებს „ყადის“ (მოსამართლის)
პერსონაჟი. იკვეთება მდიდარი მუსიკალური კულტურა; საკარ-
ნავალო ელემენტები (თეატრალიზებული სანახაობითა და ნიღ-
ბებით) და, რაც მთავარია, **„ალილოს“ ტრადიციიდან მომდინარე
ფრაგმენტები, საგალობელი „გურიელა“/„კურიელა“/კვირიელა“,
მომდინარე საეკლესიო „კირიელისონიდან.** ცნობილია, რომ ასე-
თივე საახალწლო (საშობაო) საგალობელი „კირიალესა“ შემონახუ-
ლია სამეგრელოშიც.

დღეისათვის ძველით ახალი წელს „გურიელას“/„კურიელას“/
„კვირიელას“ ვეღარ მღერიან, რადგან ბოლო შემსრულებლები მოხ-
უცდნენ, ზოგიც, სამწუხაროდ, უკვე გარდაიცვალა. ამასთანავე,
მაღალმთიან სოფელთა დიდი ნაწილი ზამთრობით თითქმის იცლე-
ბა მოსახლეობისაგან. ზამთრობით სოფლებში დარჩენილ ნაწილში
ეს ტრადიცია დაკარგვის პირასაა, თუმცა ჯერ კიდევ ცოცხალია.

იმერხევის საახალწლო ბერობანა

კვლავ ცოცხალია საახალწლოდ ბერობანასა და ფათიკოს
გათამაშების წესი იმერხევის ბევრ მაღალმთიან სოფელში. რიტუ-
ალი ყველგან მსგავსია: სოფლის მოსახლეობა იკრიბება გაშლილ
მინდორზე ან სოფლის შუაგულში. მთავარი პერსონაჟია „ბერი“.

ბერი „მოკაზმულია“: ახურავს ბენვიანი ტყავისაგან დამზადებული ნონოლა ქუდი, საიდანაც სახე სულ ოდნავ უჩანს, მიკრული აქვს თხის ბალნისაგან გაკეთებული გრძელი ნვერიც. ხელთ უპყრია ძველებური დაშნა/ხანჯალი, ზოგან ხმლის ფორმის ხისაგან თლილი ჯოხი. ამ ჯოხს ზოგან „ზოფა“ ჰქვია, ზოგან „გარგანი“. ბერი მიდის სოფლის თავ კაცთან (მუხტართან) და მისგან იღებს ნებართვას — ფათე, ფათიკო უნდა ვასამო. სოფლის თავი კაცი შეეკითხება, — ვინმე ხვარ მეიტაცებს? რამე არ დაემართებიან? ბერი შეჰპირდება, რომ დაიცავს ქალებს (ფათიებს). — მევასხათ და? თავი კაცი უპასუხებს: მოასხით. ანუ, ნებას მისცემს. ამასობაში ორი ვაჟი გადაიცვამს ქალის ტარდიციულ სამოსს: წითელ-ყვითელ ან ლურჯ და მწვანე კაბასა და ზედატანს, თავს დაიბურავს ფერადი თავსაფრით. ვაჟები სახესაც დამალავენ — „დეიბურებენ“. ესენი ხდებიან „დოდოფლები“. ბერს შემოჰყავს ეს ორივე დოდოფალი მოედანზე. მათ გარშემო იკვრება მაყურებელთა ფართო წრე. იქვე არიან დამკვრელები, რომლებიც უკრავენ გარმონზე (რომელიც დეფიციტია და ამის გამო უკვე აკორდეონზეც). ბერი იწყებს დოდოფლებთან ერთად ცეკვას. დოდოფლები ცეკვავენ (სამობენ) ადგილობრივი ცეკვის „ხელგაშლილას“ იღეთებით. გარშემომყოფთაგან რამდენიმე კაცი ცდილობს მოცეკვავეთა შორის შეჭრას და დოდოფლების გამოთამაშებას, ან გატაცებას („გაქცევას“). არის სიცილი და მხიარულება. ბერი თავისი დაშნებით იგერიებს თავდამსხმელებს და ხშირად მძიმე დარტყმასაც აგემებს დოდოფლის „გაქცევის“ მსურველთ, მაგრამ ეს არავის სწყინს, რადგან „მასხრობაა“ და სიცილით გარბიან. თანდათანობით იზრდება ფათიების „გაქცევის“ მსურველთა რაოდენობა, დაქანცული ბერი ველარ უმკლავდება შემოსეულთ და ხმამალალი ყვირილით უხმობს მშველელთ — ტახებს. ბერის დაძახილზე ხმაურითა და შეძახილებით შემოვარდებიან ახალი პერსონაჟები „ტახები“, ესენიც შესაბამისად შემოსილნი, ბენვიანი ტყავის ნიღბებით, ჯოხებით (ზოფები, გარგნებით). ტახებისათვის აუცილებელია სახის შემურვა, ზოგსაც ნვერი აქვს მიკრული სახეზე. კარგა ხნის განმავლობაში ტახებიც

ცეკვავენ და ეშველებიან ბერს დოდოფლების დაცვაში, მაგრამ ბოლოს ბერსა და ტახებს შორისაც იმართება ჩხუბი, რა დროსაც ტახები ბერს „კლავენ“. დოდოფლები იწყებენ ტირილს, მოთქმას, იგლეჯენ თმებს, შემოერთყვიან ბერს გარშემო და მასთან არავის უშვებენ. ხალხი იძახის: — „დობტური სად არის, დობტური მიეყვანეთ“. გამოჩნდება დობტურად გადაცმული პერსონაჟიც. ბაზგირეთში დობტური მარხილით შემოჰყავთ, რადგან მარხილი დატკეპნილ თოვლში ადვილად სრიალებს. — „ფული რამდენი გინდა“, — ეკითხებიან დობტურს. ისიც ასახელებს გარკვეულ თანხას და საყურადღებოა, რომ საბოლოოდ ფულის ერთეულად „მანათზე“ შეთანხმდებიან ხოლმე. დობტური დააკვირდება ბერს, გასინჯავს, სახეზე რამდენჯერმე ნაუსვამს ხელს და ცოტა ხანში გააცოცხლებს კიდეც. „გაკეთდა ბერი!“ - გაჰყვირიან გახარებული მონაწილენი. ბერი წამოდგება და იმართება საერთო ცეკვა-თამაში.

ეთნოლოგ თამაზ ფუტყარაძის მასალით, „თეატრალიზებული წარმოდგენები იმართება ახალი წლის დღესასწაულთან დაკავშირებითაც. ართვინის რაიონის ცალკეულ სოფლებში ასეთი წარმოდგენები იმართება 13 იანვარს. „ახალი წლის წინა ღამეს“ დათქმულ დროს სოფლის ცენტრში შეიკრიბებიან „გენჯები“ (ახალგაზრდები) და ცეკვა-სიმღერით შემოივლიან სოფელს, ცალკეულ ოჯახებს. წრის შუაგულში ცეკვობენ გოგო-ბიჭები. ერთ-ერთ მოთამაშეს ხელში უჭირავს ჯოხი, მეორე კი ქალის ტანსაცმელშია გამოწყობილი და განასახიერებს დედოფალს. ერთ-ერთი მოთამაშე - ბერიკა ქალს თხოვს ცოლობას. მაგრამ დანარჩენი მოთამაშეები არ აძლევენ ქალთან მიახლოების საშუალებას და ჯოხით სცემენ. ამ დროს ერთ-ნელი „გოდრიანი“ მოთამაშე მიდის იმ ოჯახის უფროსთან, რომლის ეზოშიც არიან შეკრებილები. მას გოდორში ჩაუყრიან ლობიოს, სიმინდს, სხვა პროდუქტებსაც. ამის შემდეგ მოთამაშეები გადადიან სხვა ეზოში. ასე შემოივლიან მთელ სოფელს“ (ფუტყარაძე 2011, 139).

რამდენიმე წლის წინ ეს სანახაობა გადაიღო თურქეთის სახელმწიფო არხმა ტვერტემ იმერხევში უსტამისის თემში. სამწუხ-

აროდ, ფილმის ავტორებმა მოსახლეობას რიტუალი შეასრულე-ბინეს თურქულ ენაზე, რამაც, ცხადია, ეთნოგრაფიულ ფაქტს ავთენტურობა დაუკარგა. რიტუალის შემსრულებლები ხომ ამ ტრადიციას ქართულ ენაზე ასრულებდნენ, თუმცა სანახაობრივი მხარე უცვლელად შესრულდა.

შუამთობის/მარიობი ბერობანა

როგორც უკვე ითქვა, „ბერობანას“ და „ფადიკოს/ფათიკოს“ თამაშობები ცოცხლდება ზაფხულის პერიოდშიც და სრულდება „შუამთობა“/„მარიობის“ დღესასწაულზე. ზაფხულის ბერობანაც იგივე შინაარსისა და ფორმისაა, როგორც ზამთრობით შესრულე-ბული რიტუალია. ზაფხულის ბერიკაობა, ბერობანა, ბერობიე, ფატიკო, ფატიეს თამაში იმართებოდა და ნაწილობრივ ახლაც სრულდება ბევრ სოფელში, უშუალოდ სოფლის საზაფხულო იალ-აღებზე, სადაც ამ პერიოდში „მემთვერნი“ არიან დაბინავებულნი (აგარაში, რომელსაც ხშირად თურქული სახელით ე. წ. იაილად იხსენიებენ).

აქაც აუცილებელია ნიღბები. ნიღბები, ძირითადად, თხისა და ცხვრის ბენვიანი ტყავისაგან მზადდება. თავსაბურავი მოგრძო, წონოლა ფორმისაა. აუცილებელი ატრიბუტია ჯოხები (ზოფე-ბი, გარგნები), პერსონაჟთა ნაწილი სახესაც იმურავს ნახშირით. მონაწილეობენ მხოლოდ მამაკაცები. პერსონაჟები: ბერი, ორი დოდოფალი, ტახები, დოხტური.

თამაზ ფუტკარაძის მასალით, „მარიობის რეპერტუარში მნიშ-ვნელოვანი ადგილი უკავია... „ბერობნობას“, რაც ჩვენი აზრით, უძველესი ქართული ხალხური დღესასწაულის „ბერიკაობის“ ვარიაციული სახესხვაობა უნდა იყოს. იგი წარმოდგენილია სხ-ვადასხვა ცხოველებითა და გადაცმული ნიღბოსანი პერსონაჟე-ბით. მასში აშკარად ჩანს წარმართობის კვალიც. რესპონდენტ ისა ალთუნის (წითელაძე) თქმით, „ბერობნობა ქალის და კაცის მოკაზმვაა“. ცხვრის ტყავისაგან ამაზადებენ „წონოლა დასახურ-ავს“. პერსონაჟები იკეთებენ სხვადასხვა ცხოველის ნიღბს. მას-

ში მონაწილენი მამაკაცები არიან. ისინი ჩაიცვამენ „ძველებურ, მოჭუჭნულ, ხვანჯარგაკეთებულ შარვალს“, ჩექმას ან ქალამანს, სახეზე კი ნიღაბს თხის წვერით. ქალის როლის შემსრულებელი მამაკაცები კი ჩაიცვამენ ქალის ტანსაცმელს, წელზე იკეთებენ სარტყელს. თამაშის მსვლელობისას ხალხში შემოვარდება ვირზე ან ცხენზე მჯდარი მხედარი (შეიძლება, ერთი ან ორი კაცი), რომელიც ასახიერებს მტერს. იგი ცდილობს მოიტაცოს ცხვარი და ქალები, მაგრამ ხალხი მტერს დაიჭერს, ცემს და ნაქურდალსაც უკან იბრუნებენ. ხოლო „დაჭერილებს წყალში დაასველებენ“. ამის შემდეგ იმართება ლხინი, ცეკვა, სიმღერა“ (ფუტკარაძე 2011, 138).

დასკვნა

ამრიგად, ისტორიულ ტაო-კლარჯეთსა და თურქეთის სხვა რეგიონებში კომპაქტურად მცხოვრებ ქართველთა შორის შემონახულია ქართული ხალხური საკარნავალო სისტემის რამდენიმე ლოკალური ვარიაცია: „ბერობანა“, „ბერობიე“, „ფადიკო“, „ფათიკო“, „ფათიეს თამაში“, „გურიელა“/„კურიელა“/„კვირიელა“. ეს რიტუალები თურქეთის ქართველთა შორის სრულდებოდა ძველით ახალწელს და შუამთობის/მარიობის დღეობებზე. რიტუალები აქაც, როგორც მთელ საქართველოში, მრავალი ისტორიული დანაშრევისაგან შედგება. ცხადია, რიტუალები მომდინარეა არქაული ხანიდან, მოკვდავ-აღდგენადი ღვთაებებისა და ბუნების ძალთა აღორძიებისადმი მიძღვნილი წეს-ჩვეულებებიდან, შემდეგ მას ემატება ქრისტიანული რელიგიით განპირობებული ზოგიერთი ელემენტი და ბოლოს უკვე ისლამური ყოფითი კულტურიდან მომდინარე ტერმინოლოგია.

ტაო-კლარჯული საახალწლო რიტუალის ყველა კომპონენტი დიდ მსგავსებას ავლენს საქართველოს ამა თუ იმ ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარის ლოკალურ ტრადიციებთან, მათ შორის თუშ-ფშავ-ხევსურულ, აგრეთვე, სვანურ, მეგრულ საშობაო და

საახალწლო რიტუალებთან (ტაო-კლარჯული „გურიელა“/„კურიელა“/„კვირიელა“ და სვანური „კვირიოლა“ და „ლიკურიელ“, მეგრული „კირიალესა“, ან ხევსურული საშობაო თამაშობანი და სხვ.); ხოლო საზაფხულო ბერობანა მსგავსია აჭარული და მესხური ტრადიციებისა.

ეს რიტუალები ნაწილია თურქეთის ქართველთა ეთნიკური კულტურისა და მათი თვითმყოფადობის მასულდგმულელებელი მოტივებისა. სწორედ ამიტომაც გაცოცხლდა ხალხური საკარნავალო ელემენტები ახალ დღესასწაულზეც — „ქართულ ზეიმზე“.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გუჯეჯიანი 2013 — რ. გუჯეჯიანი, ქართული ხალხური დღესასწაულები თურქეთის რესპუბლიკის ეთნიკურ ქართველთა შორის (ძველით ახალი წელი), - კრ. სემიოტიკა, 13, <http://ar.scribd.com/doc/192098332/%E1%83%A1%E1%83%94%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%9D%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%90-13>

R. Gujejiani 2013 – R. Gujejiani, The Ways to Maintain the Ethnic Identity: Folk Festivals of Georgians in Artvini Region (the Republic of Turkey), – `Fundamentalism. Ethnographies on Minorities, Discrimination and Transnationalism”, Marcello Mollica (ed.) LIT Verlag Zurich 2016, Fribourg Studies in Social Anthropology, Band 44. gv., 91-101.

გუჯეჯიანი 2014-ა — რ. გუჯეჯიანი, ისტორიული მახსოვრობის ფაქტები თურქეთის რესპუბლიკის მარმარილოს ზღვის რეგიონების ეთნიკურ ქართველთა შორის, - საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის შრომები, პირველი, გამომცემლობა „ქართული უნივერსიტეტი“, თბ.

გუჯეჯიანი 2014-ბ — რ. გუჯეჯიანი, ეთნიკურ ქართველთა ტრადიციული სულიერი კულტურის ისტორიიდან – შავშეთ-იმერხევი, — კრ., გივი ნუღაია 80, სოხუმის სახელმწიფო უნივერ-

სიტეტი, საქართველოს ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, თბ.

გუჯეჯიანი 2015-ა — რ. გუჯეჯიანი, ეთნიკურ ქართველთა განსახლების არეალი და ისტორიული მახსოვრობის ფაქტები ზემო მაჭახელში, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველ-წოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის შრომები, ტომი პირველი, თბ.

გუჯეჯიანი 2015-ბ — რ. გუჯეჯიანი, ქართული ხალხური დღესასწაულები ართვინის რეგიონის (თურქეთის რესპუბლიკა) ეთნიკურ ქართველთა შორის (ძველით ახალი წელი, შუამთობა, მარიობა) - კრ. ტრადიციული რელიგიური სისტემა და თანამედროვეობა, თბ.

რუხაძე 1999 — ჯ. რუხაძე, ბუნების ძალთა აღორძინების ხალხური დღესასწაული საქართველოში, „მეცნიერება“, თბ.

რუხაძე 2007 — ჯ. რუხაძე, ქართული ხალხური დღესასწაული, „არტანუჯი“, თბ.

ფუტკარაძე 2011 — თ. ფუტკარაძე, კრ. შავშეთი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ქართველოლოგიის ინსტიტუტი, გამომცემლობა „ჭოროსი XXI“, თბ.

ROZETA GUJEJANI

GEORGIAN FOLK CARNIVAL RITUALS AMONG THE ETHNIC GEORGIANS OF THE REPUBLIC OF TURKEY

The traditional Georgian folk carnival rituals, which ethnographers refer to by the general name - «Berikaoba-Keenoba», are typical for the whole of Georgia. All Georgian historical regions had its specific date and form of celebrating folk carnivals. Ethnographic material of the Georgian regions in the Republic of Turkey displays a wide information regarding

the Berobana or Fadiko / Fatiko / Fatiko rituals. This date proved that the above-mentioned rituals are also part of the Georgian folk carnival system. The study of ethnic Georgian settlements in Tao-Klarjeti or the central and Black Sea regions of Turkey (in 2006-2019) revealed very noticeable local variations of the Georgian folk carnival system. It was proved that the folk carnivals of the Georgians in Turkey are an integral part of the common Georgian Berikaoba-Keenoba. It turned out that the folk carnival of Turkish-Georgians, according to all the main signs, comes from the entrails of a single culture and, at the same time, is characterized by specific local peculiarities due to local cultural type, long life experience in the Ottoman Empire and Turkish Republic and Islamic religion. Among the Georgians living compactly in the historical Tao-Klarjeti and other regions of Turkey, several local variations of the Georgian folk carnival system are preserved: «Berobana», «Berobie», «Fadiko», «Fatiko», «Game of Fatie», «Guriela» / «Kurela» «/» Kviriela «. These rituals were performed by the Georgians of Turkey on the Old New Year fest and the festivals of Shuamtoba / Marioba. Rituals here, as in the whole Georgia, consist of many historical elements. Clearly, the rituals date back to the archaic period, to rituals dedicated to the resurrection of mortal deities and the forces of nature, to which are added some elements of the Christian religion, and finally to terminology derived from Islamic culture. All the components of the Tao-Klarjuli New Year ritual are very similar to the local traditions of the various regions of Georgia, including the Tush-Pshav-Khevsurian, as well as Svan, Megrelian Christmas and New Year rituals (Tao-Klarjuli «Kurela» / «Kviriela» and Svan «Kviriola» and «Likuriel», Megrelian «Kirialesa», or Khevsurian Christmas plays, etc.); summer Berobana is similar to Adjaran and Meskhetian traditions. These rituals are part of the ethnic culture of the Georgians in Turkey and their identity. That is why the folk carnival elements were revived on the new holiday called «Georgian celebration».